

SZAKIRODALOM.

Heyden Sebald *Gyermeki beszélgetéseinek latin-magyar szövege 1531-ből. Adalék Sylvester János irodalmi működéséhez. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta dr. Dézsi Lajos.* Budapest, 1897.

Hasznos munkát végzett Dézsi Lajos dr., a mikor Heyden Sebald Gyermeki beszélgetések című 1531-ben megjelent művét kiadta, jegyzetekkel és magyarázatokkal ellátta. Hálára kötelezte a nyelvészeket, hálára a bibliografusokat. A nyelvészek ebből a kiadásból is, meg Dézsi Lajos dr. jegyzeteiből is meggyőződhetnek arról, hogy némely segédkezők, a kik a nyelvtörténeti szótár tudós szerkesztőinek a régi nyomtatványokból az egyes adatokat földolgozták, gyakran igen-igen *könnyedén* bántak el a *nehéz* feladattal és sok szót hagytak ki az egyes földolgozott művek szókinéséből is. A bibliografus — természetes — kevesebb haszonnal fogja forgatni Dézsi kiadását, mert nem facsimile-kiadásról van szó. Így is azonban jó hasznát fogja vehetni, mert a Heyden Sebald könyvének 1531-iki kiadásában van meg az első nyomtatott magyar szöveg. A kiadásban a magyar szöveg mellett van lengyel, német és latin. Maga a könyv eddig egyetlen egy példányban ismeretes s ezt az unikumot múzeumunk régi magyar könyvtára őrzi 5. számjegy alatt. Dézsi Lajos dr. a kiadáshoz kitartó szorgalomról, széles és alapos tudásról tanuskodó bevezetést írt. E bevezetésből megtudjuk, hogy Heyden Sebald Puerilium Colloquiorum formulae című könyve először 1528-ban latin és német nyelven jelent meg. Később e két nyelvhez Ephorinus Anzelm krakkai orvosdoktor a lengyelt csatolta harmadikúl. A magyar szöveggel bővülve a könyv Krakóban, Vietor János sajtójában 1531-ben jelent meg. Ez a kiadás az, a melyet Dézsi dr. kiadott s a mely, mint unikum a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában őriztetik. Dézsi dr. azt állítja, hogy a magyar szövegnek Sylvester János volt a készítője. Egygyel több tehát azoknak az érdemeknek a száma, a melyeket Sylvester édes anyanyelve, a *lingua nostra hungarica* ápolása, fejlesztése körül szerzett. Csak az a kérdés, mennyiben állja ki a kritikát Dézsi Lajos dr. állítása. Úgy, a mint Dézsi dr. a bevezetésben állítását megokolja, kétség-

tellenek látszik, hogy igaza van. A külső körülmények Sylvester szerzősége mellett bizonyítanak. De vajjon mit szólnak a belsők, a nyelvi érvek? A nyelvből vett érvek Sylvester szerzőségét támogatják ugyan, de nem minden tekintetben, hogy ne mondjam, nem kifogástalanul. Ebből a szempontból részletes vizsgálat alá vettem az Új testamentomot és az 1531-iki kiadást s vizsgálódásaimat a Magyar Nyelvőrben tettem közzé, mint a hova a tárgy tisztán nyelvészeti értékénél fogva tartozott. E helyen is azonban meg kell említenem, hogy az 1531-iki kiadás nyelve nem olyan egyöntetű, következetes, mint Sylvesteré. Kétségtelen, hogy az alap Sylvesteré, de az eltérések egyes alakoknál, a kérdő *e* kétféle használata, az *sz*-es igék következtelen írásmódja szemben Sylvester következetességével, még se beszélnek kétséget kizáróan a mellett, hogy az 1531-iki kiadás magyar szövege *csakis* a Sylvester munkája volna. Mielőtt azonban tovább mennék a szerzőség kérdésének fejtegetésében, még egy dolgot kell megemlítenem. Heyden Sebald Gyermeki beszélgetéseinek még egy évszám nélküli és csakis töredékben meglevő kiadása ismeretes. Ez a töredék a krakkai Jagello-egyetemi könyvtár tulajdona s mindössze négy levelet tartalmaz, még pedig a B+B_„+B_{„„}+1 ivjegyűt. Erre nézve ezt olvassuk Dézsi Lajos dr.-nál: »Ez az 5-ik dialogus »*Ich wil lieber rhuen . . . En ynkaabb akarok el nyugonni*« mondataival kezdődik s a 8-ik »*Tarch yde fyledeth. Quid aurem? clare dic*« kérdéseivel végződik, szintén négy (latin, német, lengyel, magyar) nyelvű s bár betűi a Vietor nyomdájára vallanak, nyelvére és helyesírására nézve nem egyez meg teljesen sem az 1531., sem az 1552. évi kiadással s azzal a benyomással van ránk, mintha az 1531-ikinek javított kiadása volna. erre mutat az, hogy az előbbinek számos orthografiai hibáit, illetőleg következetlenségeit itt gondosan kijavítva találjuk.« Az olvasó e töredéket Dézsi Lajos dr. előszavával e folyóirat jövő füzetében találja meg. Én e töredékre nézve Dézsiel nem vagyok egy véleményen; a két szöveg egybevetése engem Dézsiétől elütő eredményre vezetett. Előre is ki kell azonban jelentenem, hogy megállapításomban csalhatatlanságra nem számítok, mivel e töredék »eddigi könyvészeti ismereteink szerint unicum, csonkasága miatt, míg valahonnan egy teljesebb példány nem kerül elő,« korát nehéz meghatározni.

Dézsi Lajos dr. a krakkai töredéket — bár nem mondja ki határozottan — az 1531-iki kiadás javított kiadásának tekinti. Csak az a kérdés, hogy értsük e javítást? Ezeket a javításokat, megjobbításokat én két részre osztottam, először olyanokra, a melyeknek semmi nyelvészeti értékük nincs, másodsor olyanokra, a melyek elsőrangú fontosságúak épen Sylvester szerzőségének eldöntésénél.

Az első csoportba tartozó javítások azonban nem mindig

egyszersmind az 1531-iki kiadás sajtóhibáinak a megjobbításai. A töredékben van *thavozzal*, az 1531-iki *thawozzal*-ja helyett; *megh*¹ *meg* helyett; *wirradotth virradotth* helyett; *ennye enne* helyett; *mayd maid* helyett; *thyged thiged* helyett; *vagyon vaggyon* helyett; *eggy eogy* helyett összesen 7 eset. Tényleg sajtóhiba megjobbításról van szó a következő hat esetben: a töredékben van *ynkaabb*, az 1531-iki kiadásban *ynkaabh*; *nagy narygy* helyett; *kelnyk klenek* helyett; *alkolmas ewdeo alkomas ewdeo* helyett (az 1531-iki kiadásban nem *ewded*, hanem *ewdeo* áll; Dézsi dr. közlésébe véletlenül hiba csusszant); *byzonzawal byzon yawal* helyett; *haznalz gaznalz* helyett. Ezekből a hibákból azonban semmi esetre se lehet azt következtetni, hogy a krakkai töredék az 1531-ikinek a megjobbított kiadása volna. Hét esetben szó se lehet sajtóhibáról, csak kissé eltérő helyesírásról; a második sorozatbeli 6 eset közül is lehet egyiket másikat így vagy amugy magyarázni s a tényleges sajtóhibákat redukálni. A második csoportba sorolom azokat az eltéréseket, a melyekről fentebb azt állítottam, hogy első rangú fontosságúak Sylvester szerzőségének elbírálásánál. A töredék azonban oly kis terjedelmű, hogy teljesen kellett osztoznom Dézsi drnak abban a véleményében, hogy addig, míg egy teljesebb példány elő nem kerül, a töredék korát nem tudjuk megállapítani. E második csoportbeli hibákból azonban a nyelvészeti csalhatatlan útmutatása mellett bizton hiszem, hogy egy esetleges teljes példány napfényre kerülésével kettő fog kitűnni: 1. Hogy Sylvester nyelvét hamisítatlanul *csakis* az a kiadás őrizte meg, a melyből a krakkai töredék való; 2. hogy az 1531-iki kiadás tényleg újabb keletű a krakkai töredéknél; a benne levő szöveg csak annyiban nevezhető Sylvesterének, hogy az, a ki e kiadást rendezte, a Sylvester fordítását vette alapul, de mivel nem a Sylvester nyelvjárását beszélte, Sylvester nyelvének következetességeit a maga dialektusával összevissza kuszálta. E két nyilatkozatomat a következő tényekre építettem: 1. Sylvester a kérdő *ē*-t *i* alakban használja. A nép nyelve ma Esztergomban, Komáromban, Eger és vidékén, *Zemplén m.*, Bodrogh-Szerdahelyen és vidékén használja az *i*-t (M. Tsz.) Az 1531-iki kiadásban, mint az a Nyelvőrben közölt ismertetésből is kitűnik, hol *e*- hol *i*-nek van írva; Sylvester következetesen *i*-t használ Uj Testamentomában. Már most, ha a töredék javított kiadása volna az 1531-iki kiadásnak miért áll a töredékben *zyggyenledy zyggyenlede*² helyett; *hallodi* (a VII. dialógusban) *hallode* helyett; *hallodi hallodi* (a VIII. dialógusban) *hallode hallode* helyett; *enghecczy engheccze* helyett. Hiszen az 1531-iki kiadásban nem ismeretlen a kérdő *i*, sőt vegyest váltakozik *e*-vel,

¹ Az első alak mindig a töredékből való; a második az 1531-iki kiadásból.

² A második alak az 1531-iki kiadásból való.

pedig, ha egy kéz munkája, ennek a kétféleségnek semmi szín alatt sem szabad előfordulnia. Itt a hibák tehát mintegy vissza vannak javítva s a krakkai töredék nyelve egységessé téve. A kérdő *è-i* szempontjából tekintve a dolgot épen az 1531-iki bizonyul újabbnak. 2. Ismeretes, hogy Sylvester erősen *í-ző* nyelvjárásban beszélt. De nem tekinthető jobbitásnak, ha a töredék *zygyenlenyk*-et ír az 1531-iki kiadás *zygyenlenyk*-je helyett, mert ugyancsak ebben az 1531-iki kiadásban *zygyenlede* is áll; ép így nem tekinthetők jobbitásoknak a töredék *hallyk kelnyk* alakjai az 1531-iki kiadásnak *klenek* (a vokális színét értem), *hallek*-ja helyett. 3. Itt említem meg, hogy Sylvester következőkép ragozza az *sz* hanggal bővülő *lész v*-töt: *liszek, lész, lisen, lsztek, lsznek* stb. Ugyanígy a többi ide tartozó *v*-tövé. Merem állítani a Grammatica hungaro-latina és a Testamentum nyelve alapján, hogy a töredék *lyzen* alakja semmi szín alatt se javítása az 1531-iki kiadás *lezen* alakjának és semmiképp se származhatik Sylvestertől. A négy levélnyi szövegen ennyi eltérést tudtam megállapítani, s látható, hogy ez eltérések egy némelyike nagy súlylyal bír Sylvester szerzősége kérdésénél. A töredék nyelve egységes; leszámítva a két kiadás tördelésből származott eltéréseit, az 1531-iki kiadás a nyelvjárás egysége szempontjából megvan rontva, összevissza kuszálva. Annyi kétségtelen előttem is, hogy Sylvester volt Heyden Sebald első fordítója, csak hogy én az *eredeti fordítást a krakkai töredékben látom*, mely Sylvester nyelve szempontjából megrontva, másodsor az 1531-iki kiadásban van meg. *A legrégebb meglevő nyomtatott magyar szöveg tehát a krakkai töredék.* Vajha e nézetet minél előbb egy teljes példány előkerülésével erősíthetnék meg. Dézsi Lajos dr. pedig fogadja köszönetünket azért, hogy a múzeum unikumát, mindnyájunk becses ereklyéjét, oly pontosan, nagy utánjárással és szorgalommal kiadta.

Dr. Melich János.

G. Mazzatinti. *Gli archivi della storia d'Italia. Vol. I. Fascicolo I. Rocca S. Cascimo, Licinio Cappelli, 1897. (Firenze, Seeber.)*

Egy nagyszabású és a történelmi irodalomra nézve kiváló nyereségűnek ígérkező vállalat első füzeté fekszik előttünk. A pár évvel ezelőtt Langlois és Stein által kiadott »Les archives de l'histoire de France« című munka mintájára most az olasz levéltárak s könyvtárak történelmi anyagának — a mennyire lehetséges — teljes kézikönyvét igéri adni Mazzatinti Giuseppe, a forlói királyi liceum tanára. Vállalkozása figyelmet érdemel, de kétséges. vajjon tervét »az összes olasz levél- és könyvtárakat felölelni« megvalósíthatja-e, mert tudvalevő, hogy sehol a világon annyi könyv- és levéltár nem található, mint ép az olasz félszigeten. Igaz, hogy munkájában egész csapata a szakterőknek támogatja őt, de még így is kérdés, vajjon eléri-e a kitűzött célt.